

*Ireneusz Lukas**
Warszawa

Nauczanie religijne w służbie ekumenizmu – doświadczenia ewangelickie

Ewangelickie nauczanie religijne we wszystkich postaciach i przejawach powinno się odbywać w perspektywie ekumenicznej. Postulat ten jest dziś powszechnie obowiązujący w ewangelickiej pedagogice religii. Jego realizacja odbywa się wszakże na różne sposoby, nie tylko w treści nauczania, ale także w formie. W znacznym stopniu zależy także od przyjętego modelu edukacji religijnej.

1. Ekumeniczny wymiar ewangelickiej pedagogiki religii

Warto zauważyć, że pedagogika religii odegrała istotną rolę w uświadomieniu ekumenicznego wymiaru nauczania. Nauczanie religijne w jej ujęciu rozumiane jest bowiem jako element całościowej edukacji humanistycznej i społecznej. Z tego względu koncepcje pedagogiki religii, wraz z rozwojem jej tożsamości jako samodzielnej dyscypliny naukowej, w coraz większym stopniu uwzględniały problematykę ekumeniczną, a także pluralizm i wielokulturowość. Teoretyczny rozwój pedagogiki religii można wręcz opisać w kategoriach odkrywania poszczególnych fenomenów edukacyjnych, które każdorazowo stanowią o postrzeganiu edukacji religijnej w perspektywie ekumenicznej. Zaliczyć można do nich między innymi dowartościowanie wyzwań pluralizmu i globalizacji, co w konsekwencji otworło nauczanie

* Ks. mgr Ireneusz Lukas, asystent w katedrze pedagogiki religii Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, dyrektor Polskiej Rady Ekumenicznej, duchowny Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP.

religijne na kwestie kształcenia ekumenicznego, międzykulturowego i międzyreligijnego¹.

Publikacje dotyczące ekumenicznego wymiaru nauczania religii. Spośród ważnych prac dotyczących nauczania religijnego w służbie ekumenizmu i międzykulturowości, na szczególną uwagę zasługuje wydawana obecnie seria książkowa pt. *Pedagogika w społeczeństwie pluralistycznym*, redagowana przez ekumeniczny zespół, który tworzą H.-G. Ziebertz, F. Schweitzer, R. Englert i U. Schwab². Współcześni przedstawiciele protestanckiej pedagogiki religii opracowali także monografie poświęcone w całości zagadnieniu ekumenicznego wymiaru edukacji religijnej m.in. – U. Böhm³, M. Bröking-Bortfeldt⁴, R. Koerrenz⁵, R. Sauer i R. Mokrosch⁶. Zagadnienia dotyczące ekumenicznego wymiaru nauczania religijnego z perspektywy międzyreligijnej i międzykulturowej podejmują także K. E. Nipkow⁷, J. Lähnemann⁸, H.-G. Heimbrock⁹ czy W. Weiße¹⁰. Z prac wydanych w języku polskim warto wymienić przekład wykładów H.-G. Ziebertza¹¹ czy pracę M. Patalona¹².

Wymienione publikacje potwierdzają, że współczesne ewangelickie nauczanie religijne uwzględnia wyzwania współczesności związane z wymiarem ekumenicznym. Ewangelicka pedagogika religii podejmuje nie tylko refleksję na ten temat, ale również zawiera apel o uznanie faktu, że

¹ B. Milerski, *Kształcenie międzykulturowe w szkole z perspektywy pedagogiki religii*, w: T. Lewowicki, F. Szlosek (red.), *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, Warszawa–Rądom 2009, s. 130–138.

² H.-G. Ziebertz, F. Schweitzer, R. Englert, U. Schwab (red.), *Religionspädagogik in pluraler Gesellschaft*, Freiburg 2002 i następne (dotychczas ukazało się 5 tomów).

³ U. Böhm, *Ökumenische Didaktik: ökumenisches Lernen und konfessionell Kooperationen Religionsunterricht deutschsprachiger Staaten*, Göttingen 2001.

⁴ M. Bröking-Bortfeldt, *Mündig Ökumene lernen. Ökumenisches Lernen als religionspädagogisches Paradigma*, Oldenburg 1994.

⁵ R. Koerrenz, *Ökumenisches Lernen*, Gütersloh 1994.

⁶ R. Sauer / R. Mokrosch, *Ökumene im Religionsunterricht. Glauben lernen im evangelisch-katholischen Dialog*, Gütersloh 1994.

⁷ K. E. Nipkow, *Bildung in einer pluralen Welt*, t. 2: *Religionspädagogik im Pluralismus*, Gütersloh 1998.

⁸ J. Lähnemann, *Evangelische Religionspädagogik in interreligiöser Perspektive*, Göttingen 1998.

⁹ H.-G. Heimbrock, *Religionsunterricht im Kontext Europa. Einführung in die kontextuelle Religionsdidaktik in Deutschland*, Stuttgart 2004.

¹⁰ W. Weiße, *Vom Monolog zum Dialog. Ansätze einer interkulturellen dialogischen Religionspädagogik*, Münster–New York 1996.

¹¹ H.-G. Ziebertz, *Religijność i wychowanie w świecie pluralistycznym*, Kraków 2001.

¹² M. Patalon, *Pedagogika ekumenizmu. Procesualność jako paradygmat interkonfesyjnej i interreligijnej hermeneutyki Johna B. Cobba, Jr.*, Gdańsk 2007.

teoria i praktyka kształcenia religijnego powinny uwzględniać problematykę ekumeniczną. Rozumiana jest ona nie tylko jako przekazywanie wiedzy na temat innych wyznań, różnic wyznaniowych, historii dialogu wewnątrz chrześcijaństwa, przewycięzania podziałów, ale także jako podejmowanie wspólnych inicjatyw. Chodzi bowiem nie tyle o uczenie „o innych”, ale wspólną naukę i działanie „z innymi”. W ostatnich kilku dziesięcioleciach w ewangelickiej pedagogice religii wyraźnie można zauważyć proces polegający na przejściu od „uczenia ekumenizmu” do „nauczania ekumenicznego”. W praktyce pedagogicznej w różnych krajach proces ten przebiega w różnym tempie i z różną intensywnością. Odzwierciedlają to nie tylko wymienione wyżej publikacje z zakresu pedagogiki religii, ale także podręczniki do nauki religii, programy nauczania, metody i formy pracy dydaktycznej, a także modele edukacji religijnej.

2. Modele nauczania religijnego¹³

Analizując nauczanie religijne pod kątem obecności w nim wymiaru ekumenicznego, należy uwzględnić praktyczne rozwiązania. Mimo że nauczanie religijne jest pojęciem szerokim, odnoszącym się do różnych obszarów, w których może się ono dokonywać, współcześnie ważnym miejscem jego realizacji jest szkoła. Religia jest dziś przedmiotem kształcenia szkolnego w większości państw naszego kręgu kulturowego. Jej obecność i realizacja dydaktyczna są jednak zróżnicowane. Ogólnie mówiąc, religia jest nauczana w szkole w kategoriach przedmiotu profilowanego konfesyjnie bądź ponadkonfesyjnego. W przypadku nauczania konfesyjnego możemy mieć do czynienia z modelem tradycjonalistycznym, niekiedy zwanym konfesyjno-katechumenalnym, bądź z modelem otwartym o charakterze konfesyjno-dialogicznym. Ze zróżnicowaniami mamy również do czynienia w odniesieniu do nauczania ponadkonfesyjnego, które może mieć charakter kształcenia wyłącznie religioznawczego bądź być formą nauczania o religiach ze szczególnym uwzględnieniem wybranej tradycji¹⁴.

Różnie jest także postrzegana sprawa odpowiedzialności za realizację edukacji religijnej w szkole. Związana jest ona z rozstrzygnięciami dotyczącymi kwestii programowych i kształcenia nauczycieli. Można tu wyróżnić

¹³ B. Milerski, *Religia a szkoła*, Warszawa 1998, s. 17–58, 273–308. Informacji o statusie edukacji religijnej w poszczególnych krajach dostarcza także obszerny raport wydany w formie publikacji książkowej: E. Kuyk i inni (red.), *Religious Education in Europe. Situation and current trends in schools*, Oslo 2007.

¹⁴ B. Milerski, *Kształcenie*, s. 132 i n.

trzy modele: wyłącznej odpowiedzialności Kościołów i związków wyznaniowych, wspólnej odpowiedzialności Kościołów, związków wyznaniowych i państwa oraz wyłącznej odpowiedzialności państwa i jego agend.

Ogólnie można stwierdzić, że w przypadku nauczania konfesyjnego o charakterze tradycjonalistycznym mamy do czynienia z modelem wyłącznej odpowiedzialności Kościołów i związków wyznaniowych (np. Polska), w przypadku nauczania konfesyjnego o charakterze otwartym – modelem współodpowiedzialności Kościołów, związków wyznaniowych i państwa (np. Niemcy), w przypadku nauczania ponadkonfesyjnego – modelem współodpowiedzialności Kościołów, związków wyznaniowych i państwa (np. Dania) bądź modelem wyłącznej odpowiedzialności państwa i jego agend (np. Szwecja).

W odniesieniu do powyższej prezentacji można stwierdzić, że nauczanie religijne w najwyższym stopniu służy ekumenizmowi w państwach, które przyjęły model otwarty o charakterze konfesyjno-dialogicznym bądź model ponadkonfesyjny, respektując zarazem zasadę współodpowiedzialności Kościołów, związków wyznaniowych i państwa, bądź też zasadę wyłącznej odpowiedzialności państwa za edukację religijną w szkole. Z tej perspektywy edukacja religijna jest częścią ogólnej edukacji humanistycznej i społecznej, wpisując się w realizację jej podstawowych zadań, także o charakterze ekumenicznym.

Konfesyjno-kooperacyjny model nauczania. Ciekawym przykładem dydaktycznej konkretyzacji idei nauczania ekumenicznego jest praktykowana w niemieckich szkołach (w ramach modelu konfesyjnego o charakterze otwartym) koncepcja konfesyjno-kooperacyjnego nauczania religii. Opiera się ona na bliskiej współpracy głównie pomiędzy kościołami ewangelickim i rzymskokatolickim i może przyjmować różne formy: od wymiany nauczycieli, poprzez uczestnictwo uczniów różnych wyznań we wspólnych zajęciach lub ich częściach, wspólne prezentowanie poszczególnych zagadnień w ujęciu różnych tradycji wyznaniowych – tzw. *team teaching*¹⁵. Innym przykładem konfesyjnej kooperacji są *de jure* ewangelickie lekcje religii w Hamburgu, mające jednak *de facto* charakter międzyreligijny. Określane są one mianem „lekcji religii dla wszystkich”¹⁶. Międzyreligijny charakter lekcji religii w założeniu powinien być jednym z elementów ogólnego wykształcenia w wielokulturowym społeczeństwie. Zwolennicy takiej formy

¹⁵ Por. U. Böhm, dz. cyt., s. 135–182; por. także F. Schweitzer, A. Biesinger, *Gemeinsamkeiten stärken – Unterschieden gerecht werden. Erfahrungen und Perspektiven zum konfessionell-kooperativen Religionsunterricht*, Breisgau 2002, s. 87 n.

¹⁶ Por. F. Doedens, W. Weiße (red.), *Religionsunterricht für alle. Hamburger Perspektive zur Religionsdidaktik*, Münster 1997.

nauczania religijnego zakładają, że człowiekowi potrzebne jest „konkretne wyznanie, ale niekoniecznie ograniczenie wyznaniowe”¹⁷.

3. Definicja ekumenizmu

Próbując opisać, w jaki sposób i w jakiej formie ewangelickie nauczanie religijne służy ekumenizmowi, warto przypomnieć także znaczenie słowa ekumenizm. Pojęcie to bowiem, mimo że najczęściej używane na określenie ogółu działań mających na celu pojednanie chrześcijan i dążenie do jedności w chrześcijaństwie, nierzadko rozumiane jest o wiele szerzej. Wywodzi się ono z języka greckiego (*oikouménē*) i oznaczało pierwotnie „zaludniony, zamieszkały świat”. Źródło tego określenia stanowi czasownik gr. *oikein* – „zamieszkiwać”, wywodzący się z kolei od gr. *oikos* – „dom, mieszkanie, gospodarstwo domowe”. Przymiotnik „ekumeniczny” używany jest od XVI w. w znaczeniu „dotyczący całej ziemi, spraw powszechnych, dotyczący katolickiego – w znaczeniu powszechnego – chrześcijaństwa na ziemi, a także dotyczący konfesji chrześcijańskich i Kościołów na całym świecie”¹⁸.

Etymologicznie można wyróżnić trzy obszary znaczeniowe słowa „ekumenia”: 1. zamieszkała ziemia, 2. własny dom, własne gospodarstwo domowe, 3. ogół chrześcijaństwa. Ostatnie znaczenie odpowiada najbardziej powszechnemu użyciu słowa „ekumenia”. Drugie znaczenie odwołuje się do gr. korzeni *oikos* i oznacza obszar bezpośredniej odpowiedzialności, wyrażającej się między innymi poprzez styl życia. Ekumenia może tu odnosić się nie tylko do pojedynczej osoby i jej obszaru odpowiedzialności, ale może dotyczyć państwa, związku państw, np. Europy, jako „wspólnego domu”. Pierwsze znaczenie etymologiczne „ekumenii” odnosi się do całej ziemi, a także całej ludzkości i dzięki ruchowi ekumenicznemu stało się XX w. powszechnie znane¹⁹.

Gdy w soborach i synodach starożytnego Kościoła uczestniczyli nie tylko chrześcijanie z jednej prowincji, ale z całego cesarstwa rzymskiego,

¹⁷ Por. W. Weiße, *Religionsunterricht für alle. Reform- und Lehrplanarbeit für einen interkulturell geöffneten dialogischen Religionsunterricht in Hamburg*, w: W. Weiße, dz. cyt., s. 163 n.

¹⁸ Por. F. Hasselhoff, *Geschichte und Bedeutung des Wortes Ökumene*, w: F. Hasselhoff, H. Krüger (red.), *Ökumene in Schule und Gemeinde*, Frankfurt am Main 1975, s. 15–28; W. A. Visser ’t Hooft, *Das Wort ökumenisch – seine Geschichte und Verwendung*, w: R. Rouse, S. C. Neil, *Geschichte der ökumenischen Bewegung 1517–1948*, Bd. 2, Göttingen 1957, s. 434–441; U. Böhm, dz. cyt., s. 17–20; K. Karski, *Ekumenia*, w: T. Gadacz, B. Milerski (red.), *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 3, Warszawa 2002, s. 388.

¹⁹ Por. U. Böhm, dz. cyt., s. 17.

a więc z całego znanego wówczas świata, nazywano je ekumenicznymi. Przymiotnikiem ekumeniczne określa się także trzy starokościelne wyznania wiary: apostołskie, niceo-konstantynopolitańskie i atanazjańskie²⁰. W roku 1925 luterkański arcybiskup Uppsali, Natan Söderblom, po raz pierwszy użył słowa „ekumenia” na określenie dzieła pojednania i zjednoczenia podzielonych dotychczas Kościołów. W literaturze niemieckiej dokonuje się niekiedy rozróżnienia pomiędzy tzw. „wielką” i „małą ekumenią” (*grosse und klei-ne Ökumene*). „Mała ekumenia” obejmuje dążenia chrześcijan do jedności Kościoła, zaś „duża ekumenia” nawiązuje do pierwotnego znaczenia słowa ekumenizm i obejmuje swoim zasięgiem znaczeniowym wszystkie religie świata²¹. W latach osiemdziesiątych XX w. szczególnie Hans Küng, katolicki teolog, przyczynił się do stosowania terminu ekumenizm w jego szerokim znaczeniu²². **Terminem „ekumenizm” czy „ruch ekumeniczny” zwyczajowo określa się jednak wszelkie zaangażowanie na rzecz jedności chrześcijan lub jedności Kościoła w odróżnieniu od dialogu międzyreligijnego**²³. Takie definiowanie wydaje się najbardziej uzasadnione.

4. Nauczanie ekumeniczne w historii ruchu ekumenicznego

Ponieważ nauczanie ekumeniczne jest bezpośrednio związane z historią ruchu ekumenicznego, warto – w celu jego bliższego zdefiniowania – przedstawić także w zarysie kilka ważnych wydarzeń i kierunków rozwoju ekumenizmu. W historii ruchu ekumenicznego nauczanie ekumeniczne zostało uznane jako ważne zadanie Kościołów najpóźniej w latach 50. XX wieku. Od tego czasu powoli stawało się istotnym postulatem pedagogicznym.

Duży wpływ na ewangelickie rozumienie nauczania ekumenicznego miały wydarzenia i projekty Światowej Rady Kościołów (ŚRK). W dokumentach ekumenicznych ŚRK coraz częściej zaczęło się także pojawiać określenie „edukacja ekumeniczna” (ang. *ecumenical education*, niem. *ökumenische Erziehung*), a od lat 70. XX wieku „nauczanie ekumeniczne”

²⁰ G. Rüppell, *Ökumenisches Lernen*, in: Gesellschaft für Religionspädagogik und dem Deutschen Katechetenverein (Hg.), *Neues Handbuch Religionsunterricht an berufsbildenden Schulen*, Neukirchen-Vluyn 2006, s. 154.

²¹ M. Scheidler, *Didaktik ökumenischen Lernens – am Beispiel des Religionsunterricht in der Sekundarstufe*, Münster 1999, s. 13–14 i 33 n.; por. także U. Link-Wieczorek, *Vom kleinen Finger und Herz. Zur Relevanz der Ökumene an den Universitäten*, w: S. Lakkis, S. Hörschele, S. Schardien (red.), *Ökumene der Zukunft (Beiheft zur ökumenischen Rundschau 81)*, Frankfurt am Main 2008, s. 15–17.

²² J. Lähnemann, dz. cyt., s. 30.

²³ Por. H. Krüger, *Katechizm ekumeniczny*, Warszawa 1987, s. 9–10.

(ang. *ecumenical learning*, niem. *ökumenisches Lernen*)²⁴. Słowem „ekumenizm” opisywano odąd nie tylko rzeczywistość, ale zaczęto nim także określać relacje i perspektywę, w której powinno się dokonywać nauczanie. Ekumenia oznacza więc w tym kontekście „zamieszkałą ziemię” jako przestrzeń do odkrywania wzajemnych relacji, w której człowiek jest powołany do wychodzenia poza krąg najbliższego otoczenia²⁵.

4.1. Instytut ekumeniczny w Bossey

Sprawa kształcenia ekumenicznego od samego początku utworzenia ŚRK (Amsterdam 1948) odgrywała ważną rolę. Jednak już przed powołaniem ŚRK w 1946 r. w Bossey koło Genewy utworzono Instytut Ekumeniczny, którego celem było kształcenie przedstawicieli Kościołów w zakresie szeroko pojętego ekumenizmu²⁶. Podstawowe zadanie ekumeniczne wszystkich Kościołów członkowskich ŚRK określono jako „stawanie się wszystkich Kościołów jednym Kościołem misyjnym w procesie odnowy”²⁷. Także współcześnie jednym z założeń nauczania ekumenicznego, odwołujących się do postulatów pedagogicznych i teologicznych, jest proces odnowy życia poprzez konfrontację człowieka ze świadectwami wiary, uwzględniając jego współczesne problemy i pytania²⁸.

4.2. Zgromadzenie w Uppsali

Zgromadzenie Ogólne ŚRK w Uppsali (1968) po raz pierwszy nie eksponowało różnic w nauczaniu poszczególnych Kościołów. Podkreślono natomiast różnice pomiędzy bogatą Północą i biednym Południem na kuli ziemskiej. Poruszano także zagadnienia sprawiedliwości społecznej. W Uppsali

²⁴ U. Becker, *Ökumenisches Lernen*, w: N. Mette, F. Rickers (red.), *Lexikon der Religionspädagogik*, Neukirchen 2001, t. 2, s. 1445; por. G. Ruppell, dz. cyt., s. 154.

²⁵ D. Oesselmann, G. Ruppell, P. Schreiner (red.), *Impulse zur konzeptionellen Weiterentwicklung ökumenischen Lernens*, Münster 2008, s. 5. „Auszug aus der heimatischen Provinz“

²⁶ <http://www.oikoumene.org/en/activities/bossey/about-bossey.html> W. A. Visser 't Hof, pierwszy sekretarz generalny ŚRK, który zainicjował utworzenie instytutu ekumenicznego w Bossey, podczas inauguracji w 1946 r. powiedział: „Program Instytutu ma trzy główne przedmioty: biblię, świat i Kościół powszechny”. Cyt. za: <http://www.oikoumene.org/en/activities/bossey/about-bossey/a-short-history.html>

²⁷ Cyt. za: U. Böhm, dz. cyt., s. 19.

²⁸ Por. B. Milerski, *Pedagogika religii*, w: Z. Kwieciński, B. Śliwowski (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2005, s. 274.

domagano się dydaktyki ekumenicznej, rozumianej jako teoria i praktyka, w których powinna się urzeczywistniać wiara. Postulowano przy tym łączenie perspektywy globalnej z lokalnym kontekstem.

Po Zgromadzeniu w Uppsali w roku 1969 utworzono w siedzibie ŚRK w Genewie Wydział do spraw kształcenia (*Education Department*, obecnie *Education and ecumenical formation*). Ernst Lange, który w latach 1968–1970 kierował genewskim biurem, sformułował w późniejszym czasie (1974) ważną myśl w nawiązaniu do teologii Dietricha Bonhoeffera:

Kościół jest tylko wówczas Kościołem, gdy istnieje dla innych. Horyzontem, w którym owo bycie Kościoła dla innych się dokonuje, jest horyzont ekumeniczny, świat krzyżujących rozdzźwięków i rosnących współzależności, świat w stanie konieczności dążenia do pokoju, odpowiedzi na pytania dotyczące sprawiedliwości i wolności, których należy przede wszystkim szukać na linii północ–południe. Nie ma bowiem pokoju bez sprawiedliwości, bez prawa do samostanowienia, nowego podziału władzy i posiadania²⁹.

4.3. Zgromadzenie w Nairobi

Podczas Zgromadzenia Ogólnego ŚRK w Nairobi (1975) po raz pierwszy na ogólnoswiatowym forum podjęty został temat kształcenia ekumenicznego jako zagadnienia pedagogicznego. Kształcenie (niem. *Bildung*) stało się od tego czasu w światowym ruchu ekumenicznym jego stałym i nieodłącznym elementem. Jednym z podtematów omawianych w ramach tematu głównego zgromadzenia *Jesus Chrystus wyzwala i jednoczy* (*Jesus Christus befreit und eint*), był problem *Wychowanie do wolności i wspólnoty* (*Erziehung zur Befreiung und Gemeinschaft*)³⁰. Kościoły zostały wezwane do tworzenia „nowego porządku międzynarodowego”. Jednym z priorytetów dla ŚRK stało się „dążenie do sprawiedliwego, pozwalającego na pełne uczestnictwo i zapewniającego trwałość społeczeństwa”³¹. W dokumencie końcowym Zgromadzenia ŚRK w Vancouver znajduje się wezwanie do niezwłocznego włączenia do wszystkich działań i programów pedagogicznych

²⁹ Cyt za: U. Becker, *Ökumenisches Lernen. Überlegungen zur Geschichte des Begriffs, seiner Vorstellungen und seiner Rezeption in der westdeutschen Religionspädagogik bis Vancouver 1983*, w: K. Goßmann (red.), *Glaube im Dialog. 30 Jahre religionspädagogische Reform. Für Hans Bernhard Kaufmann*, Gütersloh 1987, s. 251.

³⁰ Tamże, s. 254.

³¹ D. Oesselmann, G. Rüppell, P. Schreiner (red.), dz. cyt., s. 6. „Streben nach einer gerechten, partizipatorischen und nachhaltigen Gesellschaft (just, participatory, and sustainable society/JPSS)”.

Kościółów ekumenicznego wymiaru kształcenia³². Wśród priorytetów na kolejne lata pracy ŚRK zapisano: „Siła i żywotność ruchu ekumenicznego zależy od wzmocnienia perspektywy ekumenicznej wśród świeckich i duchownych we wszystkich Kościołach członkowskich. Należy zwrócić szczególną uwagę na metody i treść nauczania ekumenicznego... Priorytet ten powinien dotyczyć wszystkich programów ŚRK”³³. Philip Potter (sekretarz ŚRK w latach 1972–1984) podkreślał wkład ewangelickich pedagogów religii w rozważaniach nad nauczaniem ekumenicznym. Wymienia wśród nich Wenera Simpendörfera oraz Ernsta Lange. „Obaj przyczynili się do rozwoju tego, co można by określić mianem dydaktyki ekumenicznej – Ernst Lange poprzez swoje prace, Werner Simpendörfer – poprzez dalsze ich rozwijanie, a także liczne praktyczne starania i grupy kontaktów”³⁴.

4.4. Zgromadzenie w Vancouver

Podczas Zgromadzenia Ogólnego w Vancouver (1983) zaprezentowano rozumienie nauczania, które jest zorientowane na solidarność z ludźmi biednymi, prześladowanymi, pozbawionymi praw. W myśl postulatów tego Zgromadzenia, nauczanie ekumeniczne rozumiane jako ogólna perspektywa każdego nauczania religijnego, powinno sprzeciwiać się wszelkiej niesprawiedliwości. W tym czasie zapoczątkowany został tzw. proces koncyliarny ŚRK na rzecz sprawiedliwości, pokoju i zachowania stworzenia. Wraz z procesem koncyliarnym, Zgromadzenie w Vancouver wskazało na nowy wymiar nauczania ekumenicznego w ramach edukacji religijnej w szkole oraz we wszystkich innych formach kształcenia w Kościele. W dokumencie końcowym z Vancouver znalazł się apel do Kościołów o niezwłoczne uwzględnienie ekumenicznego wymiaru nauczania i włączenie go do wszystkich form aktywności i programów pedagogicznych. „Szczególnie nalegamy na przeanalizowanie planów nauczania w szkołach i seminariach, jak również aktywności w parafiach, w trosce o perspektywę ekumeniczną”³⁵.

³² Cyt za: U. Becker, *Ökumenisches Lernen. Überlegungen*, s. 256. „Wir fordern die Kirchen dringend auf, die ökumenische Dimension des Lernens ernst zu nehmen und sie in alle pädagogische Aktivitäten und Programme einzubeziehen. Insbesondere drängen wir auf eine Überprüfung der Lehrpläne der Schulen und Seminare sowie der Aktivitäten in den Gemeinden, um für ökumenische Perspektive zu sorgen.”

³³ Tamże, s. 256.

³⁴ Tamże, s. 257.

³⁵ Cyt. za U. Becker, *Ökumenisches Lernen. Überlegungen*, s. 256.

4.5. Zgromadzenia w Seulu i Harare

Zgromadzenie Ogólne ŚRK w Seulu (1990) podsumowało efekty procesu koncyliarnego, a także podjęło zobowiązania do dalszej kontynuacji wyznaczonego kierunku. Zgromadzenie to w historii ekumenizmu postrzegane jest wszakże jako zakończenie etapu, w którym ŚRK inicjowała programy w zakresie odpowiedzialności za świat w ramach ruchu ekumenicznego. Kolejne zgromadzenia w Canberze (1991) i Harare (1998) wyznaczyły nowe kierunki w ruchu ekumenicznym, które znalazły także odzwierciedlenie na płaszczyźnie nauczania religijnego. W Harare zainicjowano „Dekadę przeciwdziałania przemocy“ (2000–2010), która powinna w głównej mierze przyczynić się do stymulowania procesów edukacyjnych na poziomie lokalnym. Wskazano także na potrzebę edukacji poprzez projekty i inicjatywy w zakresie kształcenia teologicznego z uwzględnieniem aspektów edukacji feministycznej, a także kształcenia ekumenicznego ze wskazaniem na problematykę międzyreligijności³⁶. Nauczanie ekumeniczne zostało określone mianem priorytetowego programu ŚRK podczas ostatniego Zgromadzenia Ogólnego w Porto Alegre (2006)³⁷. Ważną rolę w jego realizacji stanowią Instytut Ekumeniczny w Bossey oraz inne programy akademickie, których celem jest rozwijanie nowych koncepcji nauczania ekumenicznego, uwzględniających współczesne wyzwania związane z wielokulturowością, pluralizmem i globalizacją.

5. Memoranda edukacyjne

Zaprezentowany powyżej zarys rozwoju nauczania ekumenicznego w kontekście ruchu ekumenicznego znalazł w tradycji protestanckiej odzwierciedlenie w oficjalnych dokumentach kościelnych. Istotną rolę odegrały w tym zakresie między innymi memoranda edukacyjne Kościoła ewangelickiego w Niemczech, obszerne dokumenty wyrażające stanowisko Kościoła w kwestiach nauczania i kształcenia szkolnego: *Nauczanie ekumeniczne. Podstawy i impulsy* (1985)³⁸, *Tożsamość i porozumienie. Miejsce i perspekty-*

³⁶ D. Oesselmann, G. Rüppell, P. Schreiner (red.), dz. cyt., s. 6.

³⁷ ŚRK, Porto Alegre, *Sprawozdanie Komisji do Spraw Programowych*, par. 18–20 <http://www.oikoumene.org/de/dokumentation/documents/oerk-vollversammlung/porto-alegre-2006/1-erklarungen-andere-angenommene-dokumente/institutionelle-angelegenheiten/bericht-des-ausschusses-fuer-programmrichtlinien/bericht-in-der-angenommenen-fassung.html> (27.02.2010).

³⁸ *Ökumenisches Lernen. Grundlagen und Impulse. Eine Arbeitshilfe*, Gütersloh 1985.

wy nauki religii w sytuacji pluralizmu (1994)³⁹ oraz *Miara człowieczeństwa. Ewangelickie perspektywy dla edukacji w społeczeństwie wiedzy i naukania* (2003)⁴⁰. Mimo że memoranda są poświęcone odrębnym zagadnieniom szczegółowym, zawierają bezpośrednie odniesienia do problematyki kształcenia ekumenicznego oraz szerzej międzyreligijnego i międzykulturowego.

5.1. Nauczanie ekumeniczne

Memorandum *Nauczanie ekumeniczne. Podstawy i impulsy* jest kamieniem milowym w praktycznej realizacji założeń nauczania ekumenicznego, definiowanych w ramach ŚRK. O ile bowiem sama koncepcja nauczania religijnego jako formy realizacji imperatywu współpracy i otwartości ekumenicznej w historii ruchu ekumenicznego znana była od dawna, dopiero memorandum *Nauczanie ekumeniczne* nadało jej konkretny kształt, a zarazem legitymizację kościelną. Memorandum to przyczyniło się także do rozwoju dyskusji pedagogiczno-religijnej nad definicją i rozwojem pojęcia „nauczanie ekumeniczne”, jak również do jego konkretyzacji dydaktycznej. Punkt wyjścia stanowi rozumienie ekumenii jako potrzeby współlistnienia podzielonych Kościołów, chrześcijan, a także całej ludzkości na ziemi. To co wspólne, współpraca podzielonych Kościołów w konkretnym kontekście, jak np. współpraca Kościołów ewangelickich i katolickiego w Niemczech, jest w tej perspektywie tylko małą częścią tego, co kryje się pod pojęciem „ekumenia”. Obszar realizacji nauczania ekumenicznego – w myśl memorandum – odnosi się w szczególności do nauczania religijnego w szkole, zarazem jednak znacznie poza nie wykracza. Poszczególne rozdziały analizują możliwości realizacji nauczania ekumenicznego w ramach nauczania religijnego podczas nabożeństw (część I, rozdział 2), w parafiach (część I, rozdział 3): w przedszkolach, podczas szkolnych lekcji religii, pracy młodzieżowej, a także w najbliższym otoczeniu i regionie (część I, rozdział 4). W myśl memorandum, mówiąc o nauczaniu ekumenicznym, nie chodzi o wprowadzenie nowego przedmiotu czy nowego obszaru aktywności. Nie chodzi także o przekazywanie informacji o różnicach wyznaniowych czy historii ruchu ekumenicznego. Nauczanie ekumeniczne zdefiniowane zostało raczej jako „wymiar wszystkich istniejących obszarów pracy i służby”⁴¹. W takim kierunku zmierzały także od połowy lat 70. rozważania pedagogiczne, co

³⁹ *Identität und Verständigung. Standort und Perspektiven des Religionsunterrichts in der Pluralität. Eine Denkschrift der Evangelischen Kirche in Deutschland*, Gütersloh 1994.

⁴⁰ *Maße des Menschlichen. Evangelische Perspektiven zur Bildung in der Wissens- und Lerngesellschaft. Eine Denkschrift*, Gütersloh 2003.

⁴¹ *Ökumenisches Lernen. Grundlagen*, s. 12.

zostało szczegółowo omówione w I. rozdziale memorandum. Nauczanie ekumeniczne powinno być rozumiane jako ważny „wymiar wszystkich pedagogicznych działań Kościoła”⁴².

W odróżnieniu od uczenia ekumenii, nauczanie ekumeniczne zostało zdefiniowane poprzez następujące cechy:

– **Nauczanie ekumeniczne przekracza granice.** Odwołując się biblijnych obietnic, przekracza ono granice własnego pochodzenia, biografii, narodu czy grupy etnicznej. Stanowi pomost pomiędzy lokalnymi doświadczeniami i perspektywą globalną.

– **Nauczanie ekumeniczne jest zorientowane na działanie.** Nie zadowolą się samymi informacjami, ale jest nastawione na motywowanie do uczenia się i podejmowanie praktycznych działań. Jest to także uczenie się poprzez działanie.

– **Nauczanie ekumeniczne jest nauczaniem społecznym.** Jego istotą jest nawiązywanie relacji z innymi w najbliższym otoczeniu, a także z obcymi, żyjącymi w innych kontekstach. Tłem nauczania ekumenicznego jest zdolność do nawiązywania relacji i życia we wspólnocie. Ważnym elementem jest także łączenie przenikających się perspektyw: globalnej w lokalnej, obcej w znanych obszarach życia.

– **Nauczanie ekumeniczne obejmuje także nauczanie międzykulturowe.** Celem nauczania ekumenicznego jest stwarzanie możliwości do spotkania kultur, tradycji i różnych stylów życia. Poszerzenie pola widzenia i odkrywanie różnorodności form ludzkiej egzystencji pozwala poznać bogactwo stworzenia (natura, historia, kultura).

– **Nauczanie ekumeniczne jest nauczaniem całościowym.** Nauczanie religijne i nauczanie społeczne nie są różnymi formami poznawania rzeczywistości, ale ściśle ze sobą się łączą. Centralnym pojęciem dla nauczania jest pojęcie relacji. Chodzi o relacje z samym sobą (własną egzystencją), relacje z innymi (wszystkimi ludźmi) i relację z Bogiem⁴³.

5.2. Tożsamość i porozumienie

W memorandum *Tożsamość i porozumienie* kwestie ekumenicznego wymiaru nauczania religijnego zostały przedstawione z perspektywy tożsamości konfesyjnej w kontekście szeroko rozumianej wielokulturowości. W rozdziałach zatytułowanych *Konfesyjność z perspektywy ewangelickiej i wzajemna zależność kulturowa tożsamości i porozumienia* oraz *Konfesyjna*

⁴² Tamże, s. 13

⁴³ Tamże, s. 17, por. także U. Becker, *Ökumenisches Lernen*, s. 1445–1446.

współpraca w szkole⁴⁴ przedstawione zostało zarówno teologiczne, jak i hermeneutyczno-pedagogiczne uzasadnienie międzykulturowości. Uzasadnienie teologiczne odwołuje się do ewangelickiego rozumienia Kościoła jako wspólnoty ekumenicznej, wspólnoty wiary i wyznania, a nie instytucjonalnych rozgraniczeń. „Argumentacja hermeneutyczno-pedagogiczna opiera się na przekonaniu, że problem konfesyjności należy postrzegać w kategoriach hermeneutycznego przedrozumienia, warunkującego postrzeganie rzeczywistości”⁴⁵. Z tego względu nauczanie religijne, chcąc służyć ekumenizmowi, musi być połączone z odkrywaniem własnej tożsamości konfesyjnej. Konkluzja memorandum w tym zakresie brzmi następująco:

Wielostronna zależność pomiędzy tożsamością konfesyjną i porozumieniem ekumenicznym uświadamia nam, jakie zadanie w obliczu pluralizmu światopoglądowo-religijnego zostało przed nami postawione w zakresie porozumienia kulturowego i kształcenia pedagogicznego: wśród tego, co różne, wzmacniać to, co wspólne, w działaniu, które prowadzi poprzez różnicowania, a nie ponad nimi⁴⁶.

Nauczanie religijne rozumiane jako zadanie prowadzenia ucznia „w” i „poprzez” świat różnicowań i wielości jest formą kształcenia ekumenicznego i międzykulturowego zarazem.

5.3. *Miara człowieczeństwa*

Kolejne memorandum *Miara człowieczeństwa* nie mówi wprost o nauczaniu ekumenicznym, ale szeroko analizuje kontekst, w którym obecnie odbywa się kształcenie (niem. *Bildung*). Jeden z rozdziałów nosi tytuł *Globalizacja wymaga kształcenia międzykulturowego i międzyreligijnego*⁴⁷. Wymiar ekumeniczny nauczania religijnego zawiera się w problematyce wielokulturowości. Autorzy memorandum zwracają uwagę, że zjawiska globalizacji nie powinno się ograniczać tylko do wymiaru politycznego czy gospodarczego. Globalizacja to także spotkanie kultur i intensyfikacja spotkań międzykulturowych. Kształcenie międzykulturowe, w które wpisuje się idea

⁴⁴ *Identität und Verständigung*, s. 61–72.

⁴⁵ B. Milerski, *Kształcenie*, s. 135.

⁴⁶ Cyt. za: B. Milerski, *Kształcenie*, s. 135.

⁴⁷ *Maße des Menschlichen*, s. 75–78.

nauczania ekumenicznego, rozumiane jest jako „forma uznania różnic i nauczania poprzez kontrast”⁴⁸.

6. Polskie publikacje ekumeniczne

Spośród najnowszych publikacji wydanych w Polsce z myślą o nauczaniu religijnym, uwzględniających perspektywę ekumeniczną, należy wymienić najnowszy podręcznik religii ewangelickiej *Życie i wiara*⁴⁹ do trzeciej klasy gimnazjum. W rozdziale trzecim *Z chrześcijaństwem przez wieki* przedstawione są różne Kościoły chrześcijańskie, zaś w rozdziale czwartym *Religie świata*. Jednostki lekcyjne przygotowywali przedstawiciele poszczególnych Kościołów i wyznań⁵⁰. W 2009 r. wydana została publikacja *Świętować wspólnie, poznawać się wzajemnie. Święta roku kościelnego*⁵¹, opracowana przez międzynarodową, ekumeniczną grupę redakcyjną. Jest to uzupełniający podręcznik do nauczania religii ewangelickiej. Z kolei Komisja Wychowania Chrześcijańskiego Polskiej Rady Ekumenicznej (PRE) opracowała pionierską na gruncie polskim ekumeniczną publikację *W drodze za Chrystusem. Kościoły chrześcijańskie w Polsce mówią o sobie*⁵². Jest to kompendium wiedzy o Kościołach chrześcijańskich opracowane według wspólnie ustalonego schematu. Autorami poszczególnych rozdziałów są duchowni i świeccy przedstawiciele Kościoła rzymskokatolickiego i siedmiu Kościołów zrzeszonych w PRE. Książka jest skierowana w pierwszym rzędzie „do katechetów, nauczycieli, studentów i wszystkich tych, którzy chcą poznać różnorodność chrześcijaństwa w Polsce”⁵³.

⁴⁸ Tamże, s. 75; por. także B. Milerski, *Kształcenie*, s. 135.

⁴⁹ *Życie i wiara. Podręcznik do nauczania kościelnego – religii ewangelickiej, III klasa gimnazjum*, Bielsko-Biała 2008.

⁵⁰ „Ale Ty trwaj” – *podręcznik religii ewangelickiej do trzeciej klasy gimnazjum*, „Zwiastun Ewangelicki” 18 (2008), s. 14–15.

⁵¹ H. Hanisch, D. Reiher (red.), *Świętować wspólnie, poznawać się wzajemnie. Święta roku kościelnego*, Dziegielów 2009.

⁵² H. Tranda, M. Patalon (red.), *W drodze za Chrystusem. Kościoły chrześcijańskie w Polsce mówią o sobie*. Kraków 2009.

⁵³ Tamże, s. 9.

**Der Religionsunterricht im Dienste der Ökumene.
Evangelische Erfahrungen
(Zusammenfassung)**

Spätestens seit den 50er Jahren des vergangenen Jahrhunderts wurde ökumenisches Lernen als eine wichtige Aufgabe in der ökumenischen Bewegung anerkannt und beschrieben worden. Offizielle Dokumente des Ökumenischen Rates der Kirchen sprechen seit dieser Zeit von der Notwendigkeit ökumenischer Erziehung und später ökumenischen Lernen. In die religionspädagogische Diskussion wird das Konzept des ökumenischen Lernens in den 70er Jahren des 20. Jhds. aufgenommen. Seine Verwirklichung hängt von der verschiedenen konzeptionellen Entwürfe und schulrechtlichen Realisierungen des Religionsunterrichts. Konfessionell-kooperativer Religionsunterricht ist hier als Model mit unterschiedlichen kooperationsformen zu erwähnen. Eine Arbeitshilfe (1985) wie auch spätere Memoranda der Evangelischen Kirche in Deutschland haben dazu beigetragen, dass sich die Religionspädagogik der ökumenischen Dimension des Religionsunterricht entschlossener zuwandte. Ökumenisches Lernen als wichtige Aufgabe und Perspektive des Religionsunterricht wurde in Polen in den neusten evangelischen Lehrbücher berücksichtigt.

